

Boek: Waarom we ineens van de Duitsers houden

Journalist Merlijn Schoonenboom vertelt over Duitsland anno nu

Boeken - 11 juli 2013

De positie van Duitsland op het wereldtoneel is radicaal veranderd. Economisch gaat het goed en Berlijn is populairder dan ooit. Merlijn Schoonenboom schetst in zijn nieuwe boek, vanaf vrijdag in de boekhandel, de contouren van het nieuwe Duitsland. Als Volkskrant-correspondent sprak hij met intellectuelen en neonazi's, ondernemers en politici. Een fragment uit zijn boek.

Over de nieuwe rol van de dichters en denkers

(...) "Het gebeurt op de avond dat ik Günter Grass voor het eerst in het echt zie. Ik ben in de grote zaal van het Berliner Ensemble, een negentiende-eeuws theater met rode pluchen stoelen, een paar enorme kroonluchters en veel gouden sierwerk. De drieëntachtigjarige Grass geeft er een lezing over zijn nieuwste boek, een vertelling over de gebroeders Grimm, de taalkundigen die in Nederland vooral bekend zijn als sprookjesverzamelaars.

De zaal is uitverkocht. Onder luid en aanhoudend applaus komt Grass het podium op. De zaal wordt muisstil als hij zich achter de kathedr opstelt, in zijn tweedjasje en trui, met zijn leesbril op de neus en zijn gebogen hoofd. Hij begint te lezen. De zinnen zijn lang, de gedachten zijn taai, maar niemand in de zaal die daar een probleem mee blijkt te hebben. Eigenlijk zou een avondje Günter Grass niet mijn idee zijn geweest, gezien de vele eigentijdse auteurs die in een gemiddelde week in Berlijn optreden. Dat ik hier nu toch ben is dankzij een Nederlandse gast die me vol overtuiging verzekerde: "Om de Duitse cultuur te begrijpen moet je toch ook een keer Günter Grass hebben gezien."

Grass gold lang als een soort geweten van het naoorlogse Duitsland, en zelfs een aantal schandalen van de afgelopen jaren blijkt die positie niet te hebben aangetast. Toen hij in 2006 in zijn autobiografie schreef dat hij als zeventienjarige bij de Waffen-ss had gezeten, kon het plichtmatige 'schande'-geroep niet verhullen dat velen dankbaar waren dat hij met zijn biecht opnieuw een taboe had doorbroken. Ook vandaag is het applaus groot. Mijn gast uit Nederland kijkt zijn ogen uit. Hij zegt na afloop hoe fijn hij het toch in Duitsland vindt, omdat de

intellectuele debatten er zo'n hoog niveau hebben, en de kunst tenminste zo gewaardeerd wordt.

Merlijn Schoonenboom (1974) woont en werkt in Berlijn. Hij is historicus en was tot eind 2012 Duitsland-correspondent voor de Volkskrant en schreef voor De Morgen en Die Welt.

We zijn hier immers getuigen van een driedubbele dosis Duits *Bildungsbürgertum*, ook nog eens vol overtuiging uitgedragen. Ten eerste is er het onderwerp: via de gebroeders Grimm wandelt Grass door de laatste tweehonderd jaar Duitse geschiedenis. Ten tweede is er Grass zelf, nog steeds het bekendste voorbeeld van de schrijver als publieksheld. Het derde aspect van de avond is echter het publiek zelf. We zitten op de achterste rij tussen een jongeman van het type Germanistiekstudent en een oudere dame met parelketting. Bij beiden kun je ervan uitgaan dat ze op zijn minst alles van Grass en Grimm gelezen hebben. Er zijn vanavond honderden van dergelijke types. Gepensioneerden, twintigers, dertigers, mannen, vrouwen. Ze gedragen zich beschaafd, zijn vriendelijk in de omgang, dringen niet voor in de rij bij de drankjes. Een socioloog zou hun profiel verder kunnen invullen. De jongeren lezen de *Süddeutsche Zeitung*, de ouderen de *Frankfurter Allgemeine*, dikke kranten op groot formaat, met lange artikelen over ernstige thema's.

Heel anders dan in Nederland, zegt mijn gast kritisch. De kranten zijn daar tot een piepklein formaat gekrompen, "om bij de jip-en-janneketaal van de politici te passen". De laatste Nederlandse *Bildungsbürger* zijn verdwenen of minstens 50-plus geworden. Vele culturele instellingen moeten sluiten of verdwijnen. De toon van het cultuurdebat is zo verhard dat hij er slechts afgrijzen voor heeft, met de uitspraken van Geert Wilders voorop: 'Kunst als linkse hobby'.

Deze lof op de Duitse cultuurwereld heb ik vaak uit Nederland gehoord. Het is het idee dat aan de oostkant van Bad Bentheim iedereen Goethe gloedvol uit het hoofd kan citeren. Duitsland is immers het 'land der dichters en denkers', een begrip uit de negentiende eeuw. Kunst en cultuur werden toen als een belangrijk bestanddeel van de nationale identiteit gezien. De periode bracht de allerbeste literatoren, componisten, wetenschappers en filosofen voort, van Schubert tot Wagner, van Hegel tot Nietzsche – een indrukwekkende stoet die werd aangevoerd door Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) en Friedrich Schiller (1759-1805).

['Waarom we ineens van](#)

[de Duitsers houden - maar zij daar zelf van schrikken'](#) ligt vanaf 12 juli in de winkels. [Uitgeverij Atlas](#). ISBN: 9789045023878

Het *Bildungsbürgertum* staat aan de basis van deze rol van de cultuur. Het is een typisch Duits fenomeen. Binnen de Duitse vorstendommen ontstond in de loop van de achttiende eeuw een goedopgeleide burgerij. Ze werden ingezet als beambte of op de universiteit, maar ze hadden geen economische en politieke macht, zoals dat in Engeland of Frankrijk het geval was. Ze drukten hun stempel op de samenleving via de cultuur en het onderwijs. De schouwburg was de plek waar ze elkaar ontmoeten, niet de beurs.

De term *Bildungsbürger* wordt in Duitse kunstkringen nog steeds wel gebruikt, al heeft het begrip allang zijn specifieke historische betekenis verloren. Het duidt dan een meer algemeen ontwikkeld publiek aan, zoals vandaag bij Grass in groten getale aanwezig is. Maar vraag je deze hedendaagse ontwikkelde burgers naar de status van cultuur in Duitsland, dan krijg je precies hetzelfde fatalisme te horen als waarvan mijn Nederlandse gast blijkt geeft. Volgens hen staat de *Bildungsbürger* op zijn minst op het punt van uitsterven, en zijn de hoge kunsten bedreigder dan ooit. Zo riep een bekende Berlijnse kunstmecenas en jurist kort ervoor bij een lezing vertwijfeld uit: "Maar wat helpt het dat de Duitse politici zich altijd achter de cultuur scharen als van mijn zestig rechtenstudenten niemand een letter van Thomas Mann heeft gelezen?"

Op de Grass-avond kende iedereen vast en zeker wel iets van Thomas Mann. Maar toen ik thuis de tv aanzette, begreep ik wat de jurist bedoelde. De publieke omroep, de omroep met het meeste geld ter wereld, zond op het eerste net weer 'ns een belegen krimi uit. Op het tweede net was er een spelshow van het type dat bij ons in de jaren tachtig nog vertoond werd. Tenminste twee deelstaatzenders hadden hun dure culturele zendtijd aan een schlagermuziekprogramma besteed, de ene op een boot in de Rijnstreek, de andere op een berg in Beieren. Uiteindelijk bleef ik hangen bij de commerciële zender Vox en het programma *Natürlich Blond*, een realitysoap van de vierentwintigjarige Daniela Katzenberger.

Oppervlakkig gezien heeft de jonge Katzenberger slechts drie kenmerken: fikse borsten waarvan ze zelf niet nalaat te zeggen dat die grotendeels uit siliconen bestaan; lang, opzichtig geblondeerd haar; en getatoeëerde wenkbrauwen die net iets te hoog boven haar ogen staan, zodat ze eruitziet als een verbaasde barbie. Inmiddels is de vrouw echter alomtegenwoordig. Van haar realitysoap zijn al drie seizoenen uitgezonden. Haar boek *Sei schlau, stell dich dumm* (wees slim, doe alsof je dom bent) haalde de top tien in de belangrijke Spiegel-bestsellerlijst.

Ook de ernstige cultuurbijlagen van de kwaliteitskranten zijn zich dan maar over de jonge vrouw gaan buigen. In Der Spiegel lees ik dat haar populariteit ermee te maken heeft dat ze zo 'authentiek' is achter de botox. Ze is er trots op geen boeken te lezen en lijkt geen last te hebben van de bedeesde beleefdheid van de Bildungsbürger. Die Zeit heeft er meer problemen mee en ziet haar als symptoom van een verregaande 'vulgarisering' van de Duitse cultuur.

Een directeur van een bekend marktonderzoekbureau meende al dat met haar populariteit zich een cruciale breuk met het verleden voltrekt. Hij verzuchtte met typisch Duitse somberte dat 'in het begin van de twintigste eeuw de Duitse Nobelprijswinnaars publieke helden waren. Nu zijn die winnaars er nog steeds, maar niemand kent ze nog. In plaats daarvan kent de helft van het land Daniela Katzenberger.'

Ook Duitsland kan je dus niet meer begrijpen met alléén Grass als beeld van 'moderne cultuur'. De vraag is wat hiervan de gevolgen zijn. De Duitse cultuur van 'dichters en denkers' is decennialang cruciaal geweest voor het maatschappelijk debat. Maar welke rol is er anno 2013 nog voor hen over?" (...)

Dit is een artikel gedownload via duitslandinstituut.nl.

Artikel:

<https://duitslandinstituut.nl/artikel/2485/boek-waarom-we-ineens-van-de-duitsers-houden>